

ІНШІ ТЯЖКІ НАСЛІДКИ В ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

В.К. Матвійчук

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник народної освіти України,
перший проректор з організаційної та навчально-методичної роботи
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Питання, що стосується наслідків злочинів, і зокрема цієї ознаки в злочинах проти навколишнього природного середовища, не мають на сьогоднішній день достатньої аргументації. У зв'язку з цим, важливого теоретичного і практичного значення набуває розробка інших тяжких наслідків у злочинах проти навколишнього природного середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо таких наслідків, як інші тяжкі наслідки розроблялися в юридичній літературі В.Я. Таційом, А.А. Музиною, В.І. Борисовим, С.Б. Гавришом, О.С. Міхліним, В.М. Кудрявцевим, М.І. Пановим, Ю.В. Бабкіним, В.О. Навроцьким, П.П. Андрушко, З.І. Корчевою, В.І. Антиповим, О.О. Дудоровим, М.Й. Коржанським. Проте більш достатньої розробки стосовно злочинів проти навколишнього природного середовища ця ознака складу злочину дослідження не отримала.

Мета статті – визначення підходів щодо розуміння такої ознаки об'єктивної сторони складів злочинів проти навколишнього природного середовища, як інші тяжкі наслідки.

Основні результати дослідження. Слід зупинитися на такій ознаці об'єктивної сторони складів злочинів проти довкілля, як інші тяжкі наслідки. З цією метою проаналізуємо деякі суперечливі загальнотеоретичні питання з проблеми наслідків.

Так, С. Б. Гавриш підтримує судження Г. В. Тімейка, Е. М. Жевлакова, Н. Ф. Кузнецової, що будь-який наслідок є ніщо інше, як настання шкідливих змін в об'єкті злочинного посягання [1, с. 255]. В той же час учений підміняє їх своїм судженням про благо, а не користується суспільними відносинами як об'єктом злочину. Крім того, необґрунтовано правове, екологічне благо називає аксіомою. Користуючись цим С. Б. Гавриш стверджує, що наслідки є ніщо інше, як матеріальне перетворення об'єкта (блага), його пошкодження чи руйнування, порушення його функцій чи інша негативна зміна, що здійснюється протиправною поведінкою особи [1, с. 256]. Далі він ще робить абстрактний висновок, що зміни в навколишньому природному середовищі і є зміною об'єкта [1, с. 256], хоча очевидно, що зміни в навколишньому природному середовищі можуть бути і природного походження. Але суть не в цьому, а в тому, що підміна об'єкта як

суспільних відносин предметом (благами) виключає з цього наслідку суб'єктів, учасників, а також не створює кримінально-правових відносин, у рамках яких тільки і можливо говорити про об'єкт злочину. Адже до посягання на суспільні відносини об'єкта злочину не існує, а є лише правомірні відносини, які охороняються кримінальним правом. Тому, варто погодитися із загальноновизнаною думкою, що «зміни в предметах посягання, хоча б вони були ушкоджені чи зовсім знищені... мають значення лише доказу шкідливих змін в об'єкті». Обґрунтування своєї позиції С. Б. Гавриш намагається здійснити шляхом штучного відокремлення предмета від об'єкта та заперечуючи сталу формулу об'єкта як цінності [1, с. 257]. Таке обґрунтування суперечливе, адже сам автор у своєму дослідженні вважає синонімами об'єкт і предмет цих злочинів. Крім того, не варто забувати, що предмет є самостійною ознакою складу злочину, а не складовою об'єкта злочину, що цілком очевидно. Непереконливим також є ствердження С. Б. Гавриша, що інших доказів заподіяння шкоди об'єкту крім впливу на його предмет, немає [1, с. 257], тому що дослідник вважає предмет злочину і предмет відносин синонімами, а також отождоює об'єкт і предмет злочину. В цьому аспекті вірним було б судження, що «шкода об'єкту заподіюється шляхом впливу на предмет відносин, як умови, що забезпечують охорону певних відносин з приводу...». Таким чином, суб'єкт, вчиняючи злочин, руйнує через предмет відносин самі суспільні відносини і завдає їм істотної шкоди, що призводить до наслідків, які зазначені в диспозиції (ознаки об'єктивної сторони складу злочину). Ці наслідки можуть мати оціночний чи формалізований характер. Тому це не суперечить судженню С. Б. Гавриша, що механізм заподіяння шкоди може бути досліджений тільки через вивчення змін, зроблених «екологічним» злочином у його об'єкті [1, с. 257]. С. Б. Гавриш фактично розуміє об'єкт як предмет злочину, ми ж розуміємо об'єкт як суспільні відносини, а отже, наслідки відносяться до об'єктивної сторони злочину. Тому вірним буде твердження П. С. Берзіна та О. С. Міхліна, що злочинний наслідок має не лише фізичну, але й правову оцінку [2, с. 24; 3, с. 16], яка дається у КК України або інших нормативних актах. Проте не можна погодитися з твердженням С. Б. Гавриша, що створення загрози шкоди природному середовищу чи порушення екологічної безпеки, що характеризується фізичною, соціальною та нормативною ознаками, є наслідками екологічних злочинів [1, с. 258-259]. Це суперечить конструкції описання злочинів із матеріальними складами, де законодавець пов'язує момент закінчення злочину з настанням наслідків, а не з загрозою їх настання, і це очевидно. Звичайно, слід погодитися з С. Б. Гавришем, що термін «наслідки злочину» – це загальне поняття, яке в конкретних складах злочину наповнюється конкретними наслідками і конкретною термінологією [1, с. 260-261]. Проте, використання терміна «результат» з точки зору закону недоцільне, на що зверталася увага вище. В той же час, заслуговують на увагу судження С. Б. Гавриша щодо деталізації та уніфікації злочинних наслідків, але вони потребують окремого самостійного дослідження. Це можливо зробити на рівні окремого дисертаційного дослідження, оскільки ці судження не мають достатнього обґрунтування та є суперечливими, а також неоднозначні при правовій оцінці їх правовими приписами, що може призвести до юридичного та практичного хаосу.

Тому, давши оцінку положенням, що стосуються наслідків, перейдемо до аналізу тих положень, які є в чинному КК України. Вивчення кримінальних справ

цієї категорії у 2001 – 2009 рр. показує, що з 94 % цих справ на досудовому слідстві і під час судового розгляду, наслідки, зазначені в диспозиції цих статей, були встановлені, і лише у 6 % випадках – ні, що зумовило додаткові затрати засобів і часу, а також припинення кримінальних справ. Крім того, намітилась тенденція упущень у цьому питанні на 1 % порівняно з розглядом справ у попередні роки (за Кодексом 1960 р.).

Наслідки злочинів проти навколишнього природного середовища слід розуміти як такі, що прямо передбачені відповідною нормою чинного КК України. В той же час ці наслідки в законі (КК України 2001 р.) описані, як свідчить наше дослідження, неоднозначно. Серед них законодавець виділяє поняття: «інші тяжкі наслідки» (ст. ст. 236, 237, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240, ч. 2 ст. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ст. 251, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 253 КК України).

У зв'язку з тим, що така ознака як інші тяжкі наслідки в чинному КК України стосовно злочинів проти навколишнього природного середовища розуміється та оцінюється на практиці і в теорії неоднозначно, то варто на тлумаченні наслідків, досліджуваних злочинів зупинитися. Що ж слід розуміти під іншими тяжкими наслідками. (ст. ст. 236, 237, ч. 2 ст. 238, ч. 2 ст. 239, ч. 2 ст. 240, ч. 241, ч. 2 ст. 242, ч. 2 ст. 243, ч. 2 ст. 245, ст. 251, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 253). З цієї метою звернемося до опублікованих праць з цієї проблеми. Автори, які коментують цю ознаку, не мають істотних розходжень. Але таке їх роз'яснення необхідно конкретизувати до окремих складів злочину. Так, зокрема, С. Б. Гавриш і З. Г. Корчева (відповідно до ст. 236 КК) вважали, що ці наслідки будуть тоді, коли заподіяна шкода здоров'ю людей або інші збитки, наприклад, зруйнування або пошкодження заповідних територій [1, с. 215]. У свою чергу, В. І. Антипов прийшов до висновку, що ця ознака має місце, коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам, великих матеріальних збитків державній, громадській організації або громадянам, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих діляниць, або загибель чи пошкодження великої кількості сільгосппродукції, пошкодження на значних площах угідь посівів, насаджень, падіж або захворювання багатьох голів худоби, втрата рекреаційного значення значних територій тощо [4, с. 525]. Натомість стосовно ч. 2 ст. 227 КК 1960 р. В. І. Антипов під іншими тяжкими наслідками розуміє велику екологічну шкоду або великі майнові збитки [5, с. 698]. Андрушко П. П. під такими наслідками, але стосовно ст. 157 КК 1960 р., розуміє втрату поголів'я худоби чи птиці від хвороб, падежу тощо [6, с. 486]. М. М. Панько під такими наслідками розуміє завдану велику екологічну шкоду або великі майнові збитки: захворювання хоча б однієї людини, які потягли за собою наслідки, віднесені до тяжких; захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, які відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості; підвищення рівня захворюваності, прояв шкідливих спадкових змін, скорочення тривалості життя, порушення статевих функцій; загибель чи пошкодження великої кількості сільгосппродукції, значних площ угідь, посівів, насаджень, падіж чи захворювання багатьох голів худоби [7, с. 498]. О. О. Дудоров стверджує, що зазначені наслідки мають місце, коли заподіяні ушкодження, масове захворювання людей, виведення з ладу назавжди або на тривалий період виробничих підприємств чи інших важливих споруд (гребель, систем водо- та енергопоста-

чання, зв'язку тощо), масова загибель об'єктів тваринного світу, знищення лісових масивів на значних площах, спричинені особливо великі матеріальні збитки у т. ч. пов'язані з відновленням належної якості довкілля, неможливість проживання населення на певній території і вимушене переселення людей [8, с. 631-632]. М. Й. Коржанський під іншими тяжкими наслідками розуміє захворювання значної кількості людей чи втрату ними працездатності, або велику матеріальну шкоду [9, с. 398]. Деякі автори до інших тяжких наслідків зазначеного злочину відносять: масові захворювання людей, масову загибель тварин і рослин, поширення епідемій, епізоотій та ін. [10, с. 414].

Аналіз зазначених точок зору на тлумачення такої ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 236 КК України, як інші тяжкі наслідки, свідчить, що жодних суперечностей у позиціях вищезгаданих авторів немає, а спостерігається лише характерна для кожного з них різниця ступеня деталізації цих наслідків. Усі ці погляди мають право на існування, тому наше завдання полягає в найширшому їх узагальненні, яке повинно охопити всі ці точки зору. Проте необхідно звернути увагу на певні неточності при тлумаченні ознаки «інші тяжкі наслідки», яких припустилися перераховані нами автори. Насамперед вони стосуються того, що фахівці ототожнюють поняття «завдання тілесних ушкоджень» і «захворювання» [4, с. 525; 7, с. 498; 8, с. 631-632; 9, с. 398; 11, с. 892-903]. Ці поняття хоча й тісно пов'язані між собою, проте мають різні об'єктивні навантаження і різний зміст. Тому в тлумаченні зазначеної вище ознаки ці поняття необхідно чітко розмежувати. Деякі автори при тлумаченні досліджуваної ознаки помилково зазначають захворювання худоби, не включаючи худобу до загальноприйнятого поняття «тваринний світ» [4, с. 225; 7, с. 498]. Таким чином, підсумовуючи вищесказане, що під іншими тяжкими наслідками стосовно ст. 236 КК України слід розуміти шкоду, заподіяну здоров'ю людей: а) коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній, кільком або більше особам; б) коли заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам; в) захворювання хоча б однієї людини, яке потягло за собою наслідки, які відносяться до тяжких, тобто поєднані зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину; г) захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, що відносяться до середньої тяжкості, тобто тривалий розлад здоров'я або значну втрату працездатності менше як на одну третину; д) захворювання значної кількості людей; е) масове захворювання людей; є) підвищення рівня захворюваності людей; ж) прояв шкідливих спадкових змін у людей; з) скорочення тривалості життя людей; и) порушення статевих функцій у людей; і) поширення епідемій.

Інші збитки: а) великі матеріальні збитки державній, громадській організаціям, підприємствам, установам або громадянам; б) виведення з ладу назавжди виробничих підприємств чи інших важливих споруд (гребель, систем водопостачання, автоматизації, зв'язку тощо); в) виведення з ладу на тривалий період виробничих підприємств чи інших важливих споруд, а так само тривалий простій підприємств, цехів або їх виробничих дільниць; г) загибель чи пошкодження великої кількості сільгосппродукції; д) пошкодження або знищення на значних площах угідь, посівів, насаджень рослин (у тому числі і лісових масивів); е) масове захворювання чи загибель об'єктів тваринного світу, в тому числі падіж або масове захворювання багатьох голів худоби; є) поширення епізоотій чи епіфі-

зотій; ж) втрата рекреаційного значення значних територій; з) особливо великі матеріальні збитки, у тому числі пов'язані з відновленням належної якості навколишнього природного середовища; и) неможливість проживання населення на певній території і, у зв'язку з цим, вимушене переселення людей.

Щодо інших тяжких наслідків, передбачених ст. 237 КК України, В. І. Антипов, О. О. Дудоров, М. М. Панько, М. Й. Коржанський розглядають їх аналогічно, як і до ст. 236 КК України [4, с. 527; 8, с. 634; 7, с. 499-500; 9, с. 267]. На відміну від них, С. Б. Гавриш і З. Г. Корчева під такими наслідками розуміють істотне погіршення довкілля або стану на визначеній забрудненій території, захворювання або масову загибель тварин, птахів, рибних запасів [12, с. 216]. Деякі автори під іншими тяжкими наслідками стосовно досліджуваного складу злочину розуміють настання екологічної катастрофи чи підвищеної екологічної небезпеки, масової загибелі тварин чи знищення рослин, у великих матеріальних збитках, підвищенні захворюваності населення, розширенні зони ураження небезпечними речовинами чи випромінювання, поширенні тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень людей тощо [10, с. 417]. Слід зазначити, що В. І. Антипов, М. І. Хавронюк, М. М. Панько, М. Й. Коржанський дають дещо звужений перелік наслідків, що не відповідає змісту диспозиції ст. 237 КК України, а отже, і значенню поняття «інші тяжкі наслідки». Цікавою з цього погляду є позиція С. Б. Гавриша та З. Г. Корчевої, в якій вірно доповнюється перелік наслідків із зазначеною ознакою. Проте перелік має певні вади, оскільки в ньому допущені помилки. Автори, називаючи такі наслідки, як: «захворювання або масову загибель тварин, птахів, рибних запасів...», не враховують те, що поняття «тварини» охоплює звірів, птахів і рибу. Тому необхідно вести мову про звірів, птахів і рибу саме в такому контексті. Крім того, зазначений ними перелік інших тяжких наслідків надто обмежений. Дещо повніший перелік наслідків, що характеризують ознаку «інші тяжкі наслідки», запропонований авторським колективом Науково-практичного коментаря до КК України за ред. М. О. Потєбенька та В. Г. Гончаренка, але й він потребує удосконалення.

Перелік наслідків, який відноситься до інших тяжких наслідків, у ст. 237 КК України має бути доповнений переліком зі ст. 236 КК України. Таким чином, маючи перелік інших тяжких наслідків, його слід доповнити такими положеннями: а) істотне погіршення навколишнього природного середовища або стану тваринного і рослинного світу; б) настання екологічної катастрофи чи підвищення екологічної небезпеки; в) розширення зони ураження небезпечними речовинами чи випромінювання. Зазначені доповнення будуть корисними для практики застосування ст. 237 КК України. Такі положення повинні знайти висвітлення у відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України.

Щодо інших тяжких наслідків, передбачених ст. 238 КК України, В. І. Антипов, М. М. Панько, М. Й. Коржанський, О. О. Дудоров, С. Б. Гавриш та З. Г. Корчева розглядають їх аналогічно у ст. 236 КК України [4, с. 530; 7, с. 527-530; 9, с. 268; 8, с. 637; 12, с. 217]. Лише автори Науково-практичного коментаря до КК України (за ред. М. О. Потєбенька та В. Г. Гончаренка) під іншими тяжкими наслідками стосовно ст. 238 КК України розуміють результат різкого погіршення земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини, внаслідок чого значно постраждали здоров'я людей, рослинний та тва-

ринний світ [10, с. 420]. Доповнення переліку інших тяжких наслідків, передбачених нами стосовно ст. 236 КК України, запропонованими цією групою авторів, має певний сенс. Перелік має бути доповнений такими положеннями: зміни, що викликали різке забруднення земель, водних об'єктів, атмосферного повітря, харчових продуктів, продовольчої сировини. З приводу ознаки, «інші тяжкі наслідки», яка передбачена ч. 2 ст. 239 та ч. 2 ст. 240 КК України, В. І. Антипов, М. І. Хавронюк, М. Й. Коржанський, М. М. Панько, С. Б. Гавриш та З.Г. Корчева спираються на свої висновки, запропоновані до аналогічних наслідків у ст. 236 КК України. Варто зауважити, що їх пояснення не мають при цьому достатньої аргументації. Насамперед тому, що ч. 2 ст. 239 і ч. 2 ст. 240 КК України поряд з ознакою «інші тяжкі наслідки» окремо містить ознаку «масове захворювання людей», яка в попередніх складах злочину відносилася до інших тяжких наслідків як їх складова. Тому під іншими тяжкими наслідками стосовно ч. 2 ст. 239 і ч. 2 ст. 240 КК України слід розуміти заподіяну шкоду здоров'ю людей: а) коли заподіяні тяжкі тілесні ушкодження одній, кільком або більше особам; б) коли заподіяні середньої тяжкості тілесні ушкодження двом або більше особам; в) захворювання хоча б однієї людини, яке потягло за собою наслідки, які відносяться до тяжких; г) захворювання двох і більше людей, які потягли за собою наслідки, що відносяться до середньої тяжкості; д) підвищення рівня захворюваності людей; е) прояв шкідливих спадкових змін у людей; є) скорочення тривалості життя людей; и) порушення статевих функцій у людей.

Натомість під іншими збитками потрібно розуміти: а) великі матеріальні збитки; б) виведення з ладу такого засобу виробництва, як земля чи виведення її з ладу на тривалий період (до ст. 240 КК). Необхідно зазначити, що шкода, завдана забрудненням земель, визначається на підставі Методики визначення розмірів шкоди, яка зумовлена забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства, затвердженої наказом Міністерства України від 27 жовтня 1997 р. № 171.

Слід звернутися до ознаки «інші тяжкі наслідки», яка передбачена ст. 241 КК. Певні пояснення щодо неї можна знайти у авторів Науково-практичного коментаря до КК України за ред. М. О. Потебенька та В. Г. Гончаренка, які до інших тяжких наслідків відносять виникнення надзвичайних екологічних ситуацій, аварій, масового захворювання людей, тварин, їх смерті та загибелі; захворювання однієї чи кількох осіб на тяжку хворобу; масове отруєння або захворювання; виникнення епідемічних чи інфекційних захворювань серед широкого кола осіб; поява виродження або видимих відхилень у розвитку дітей; значне зниження тривалості життя людей; істотне пригнічення імунної системи [10, с. 426]. Зазначені положення, запропоновані зазначеним авторським колективом до ст. 241 КК України разом з нашою пропозицією інших тяжких наслідків відносно ст. 236 КК України, матимуть більш вичерпний перелік і стабілізуватимуть правозастосовну діяльність.

Під іншими тяжкими наслідками стосовно ч. 2 ст. 242 і ч. 2 ст. 243 КК України, враховуючи аналіз інших кваліфікуючих ознак, слід розуміти лише ті, які лежать за їх межами. Отже, зважаючи на те, що автори праць, які стосуються цієї проблеми, не дають пояснення (переліку) інших тяжких наслідків, спробуємо дати таке пояснення на підставі матеріалів досудового слідства і розгляду справ

цієї категорії в судах. Вивчення кримінальних справ стосовно ч. 2 ст. 242 і 243 КК України (всіх справ за 2001 – 2009 рр.) свідчить, що такими наслідками були: 1) заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень; 2) підвищення рівня захворюваності людей; 3) прояв шкідливих спадкових змін у людей; 4) скорочення тривалості життя людей; 5) порушення статевих функцій у людей; 6) масове отруєння; 7) поява виродження або видимих відхилень у розвитку дітей; 8) істотне пригнічення імунної системи; 9) особливо великі матеріальні збитки, в тому числі пов'язані з відновленням належної якості водних об'єктів та інших природних об'єктів; 10) неможливість проживання населення на певній території, і в зв'язку з цим вимушене переселення людей тощо.

В юридичній літературі з приводу ознаки «інші тяжкі наслідки» щодо ч. 2 ст. 245 КК України існують такі думки: 1) це велика матеріальна шкода, в тому числі і витрати через гасіння вогню тощо [12, с. 225]; 2) це завдана велика шкода екологічній обстановці, масова міграція тварин з місцевості, що знаходиться поруч з територією знищення лісових масивів [7, с. 521-522]; 3) це заподіяння тілесних ушкоджень кільком потерпілим, велика матеріальна шкода [9, с. 273].

Позиції С. Б. Гавриша, З. Г. Корчевої, М. М. Панька, М. Й. Коржанського щодо зазначеної ознаки мають позитивне значення. В той же час вони не сприяють удосконаленню правозастосовної практики і, у свою чергу, потребують суттєвих пояснень. Перелік зазначених наслідків необхідно доповнити: 1) завданням тілесних ушкоджень тяжкої і середньої тяжкості; 2) великі витрати на поновлення лісів і т. ін.; 3) суттєва втрата оздоровчих і захисних функцій внаслідок знищення лісу тощо. Стосовно інших тяжких наслідків, передбачених ст. 251 КК України, в юридичній літературі існують незначні розходження, але лише щодо переліку таких наслідків. Наприклад, деякі автори до таких наслідків відносять: втрату поголів'я худоби чи птиці від падежу; масова загибель дичини, бджіл, риби; захворювання людей на хвороби, спільні для людей і тварин; великий розмір шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу [10, с. 447]; інші науковці цей перелік доповнюють зниженням якості продукції і сировини тваринного походження [4, с. 569]; треті – цей перелік доповнюють масовим отруєнням людей, масовим захворюванням і падежем тварин за відсутності епізоотії, що завдало великих матеріальних збитків, пов'язаних із запровадженням карантинних заходів, втратою продукції і сировини тваринного походження [8, с. 669].

Висновки. Таким чином, щодо ознаки «інші тяжкі наслідки», передбаченої ч. 2 ст. 252 КК України, існує дві точки зору. Згідно з першою до таких наслідків відносять спричинення тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, великих матеріальних збитків чи іншої шкоди, зокрема, втрата популяції тварин, занесених до Червоної книги, без можливості її відновлення [4, с. 573]. Згідно з другою точкою зору, до таких наслідків зараховують велику шкоду екологічній обстановці, масову загибель або міграцію тварин із місцевості, якій завдана шкода [7, с. 535]. Цей перелік доцільно доповнити зробленими мною до ст. 236 КК України доповненнями. Зазначене доповнення підтверджується вивченням досудового слідства та справами, що розглянуті в судах. Як свідчить вивчення судової практики з означеної категорії справ, під ознакою «інші тяжкі наслідки» необхідно розуміти ті, які запропоновані нами до ст. 236 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гавриш С.Б.* Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 636 с.
2. *Берзін П.С.* Злочини у сфері господарської діяльності: методика обчислення матеріальної шкоди / П.С. Берзін – К. : Юрисконсульт, 2005. – 149 с.
3. *Михлин А.С.* Последствия преступления / А.С. Михлин. – М. : Юрид. лит., 1969. – 104 с.
4. *Антипов В.И.* Комментарий к ст. ст. 163-1, 227-1 УК Украины / В.И. Антипов // Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий (по состоянию уголовного законодательства и постановлений Пленума Верховного Суда Украины на 25 октября 1995 г.); (отв. ред. В.И. Шакун, С.С. Яценко). – К. : Фіта, 1995. – С. 524-525, 739-742.
5. *Багрий-Шахматов Л.В.* Об уголовной политике в Украине / Л.В. Багрий-Шахматов // *Правова система України: теорія і практика. Тези доп. і наук. повідомл. наук.-практ. конф.* (Київ, 7 – 8 жовтня, 1993 р.); відп. ред. Ю.С. Шемшученко, В.Ф. Погорілко; [укл. М.І. Малишко, В.М. Стретович]. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 362-364.
6. *Андрушко П.П.* Коментар до ст. ст. 158, 159 КК України / П. П. Андрушко // *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 25 травня 1994 року):* [відп. ред. Я.Ю. Кондратьев, С.С. Яценко]. – К. : Юрінком – редакція Бюлетня законодавства і юрид. практи. України, 1994. – С. 485-487.
7. *Панько М.М.* Преступления против окружающей среды / М.М. Панько // *Уголовный кодекс Украины. Комментарий / Под редакцией Ю.А. Кармазина, Е.Л. Стрельцова.* – Харьков : ООО «Одиссей», 2001. – С. 496-541.
8. *Дудоров О.О.* Злочини проти довкілля / О.О. Дудоров // *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.* – К. : Каннон, 2001. – С. 629-674.
9. *Коржанський М.Й.* Науковий коментар Кримінального кодексу України / М.Й. Коржанський. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
10. *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Особлива частина / П.П. Андрушко, Т.М. Арсенюк, О.Г. Атаманюк та ін.; М.О. Потебенько, В.Г. Гончаренко (за заг. ред.)* – К. : Форум, 2001. – 942 с.
11. *Абдуразаков С.А., Ахмедов Г.А.* Субъект преступления по Уголовному кодексу Узбекской ССР / С.А. Абдуразаков, Г.А. Ахмедов // *Вопросы совершенствования законодательства Узбекской ССР / Ред. кол. Г. А. Ахмедов и др.* – Ташкент : Фан, 1970. – С. 137-147.
12. *Гавриш С.Б., Корчева З.Г.* Злочини проти довкілля / С.Б. Гавриш, З.Г. Корчева // *Кримінальне право України: Особлива частина.* – К. : Юрінком Інтер; Х.: Право, 2002. – С. 214-230.

Матвійчук В.К. Інші тяжкі наслідки в злочинах проти довкілля: теоретичні та практичні проблеми

У статті досліджені теоретичні та практичні проблеми стосовно інших тяжких наслідків у злочинах проти навколишнього природного середовища. Пропонується авторське їх розуміння, яке є важливим для застосування чинного кримінального законодавства в задекларованій сфері.

Ключові слова: *шкода, інші збитки, загибель, пошкодження, масова загибель, інші тяжкі наслідки.*

Матвійчук В.К. Иные тяжкие последствия в преступлениях против окружающей среды: теоретические и практические проблемы

В статье исследованы теоретические и практические проблемы относительно других тяжких последствий в преступлениях против окружающей природной среды. Предлага-

---

гаются авторское их понимание, которое является важным для применения действующего криминального законодательства в задекларированной сфере.

Ключевые слова: ущерб, иные убытки, гибель, повреждение, массовая гибель, другие тяжкие последствия.

Matviychuk V.K. Other severe consequences of crimes against the environment: theoretical and practical issues

The article investigates the theoretical and practical issues related to other severe consequences of crimes against the environment. An author's understanding is offered which might be important for application of the current criminal legislation in the above field.

Key words: harm, other losses, death, damage, mass death, other severe consequences.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2011.